

3 2044 122 980 287

U 5459 - DF 118363

I. КУЛИК

ОГЛЯД РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

ЧАСТИНА ПЕРША:
березень 1917 р.—квітень 1918 р.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХАРЬКІВ, 1921.

36722

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА.

947.2
323.1
MFIV-78189 I. КУЛИК
78190

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ОГЛЯД РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

ЧАСТИНА ПЕРША:

березень 1917 р.—квітень 1918 р.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

Харьків, 1921.

Видано в кількості
15.000 примірників

Р. В. Ц.

403—14154.

11-та Радянська друкарня Харків.

Передмова до видання брошурою. *)

Історія цієї книжки така: Ще в кінці квітня 1918 р. Народний Комісаріят Закордонніх Справ Р. С. Ф. Р. Р. через т. Карла Радека запропонував мені написати огляд революції на Україні, для переслання його з Місією Американського Червоного Хреста (що поверталася назад) до Сполучених Держав, де його видали би на англійській мові. Знаючи із досвіду американського масового читача, я старався пристосувати свою працю до рівня його розвою й розуміння; ось чому перші шість розділів носять таку примітивну вдачу.

Але заки працю було закінчено, взаємовідносини зі Сполученими Державами змінилися, й манускрипти не судилося побачити Америки.

Тоді я почав друкувати свій огляд окремими частинами по українськи — у „Вістникові Українського Відділу Народнього Комісаріату Національних Справ“ (№№ 3—10) і по російськи в газеті „Жизнь Национальностей“, органі того ж Наркомнацу; але коректа й переклад були дуже неохайні й часами заплутували й змінювали значіння написаного.

В кінці 1918 р. т. Осінський (Оболенський) запропонував мені від імени Редакції московської „Правди“ видати мою працю брошурою по російськи; те-ж саме мав на увазі Наркомнац. Але події повернули мене знов на Україну, й справа з виданням відклалася.

В червні 1919 р. в Києві Центральний Комітет Комуністичної Партії (Б.) України через т. Ю. П'ятакова наказав мені в двохтижневий речинець обробити й підготувати брошуру до видання; але знову події, фронт—і знов видання затримується.

Тепер, через 3 роки після того як вона була написана, брошура виходить у світ у виданню Всевидату.

Як брошура була вперше написана, в нас не було ще нічого на цю тему на книжному ринкові; я був піонером. Тепер за цей

*) За орфографію і коректу брошури не відповідаю.

час вийшло вже кілька брошур, присвячених революції на Україні, але я гадаю, що й моя не зовсім ще втратила своє значіння, бо де-в чому відрізняється від решти подібних праць. Вона не носить характеру застенографованої агітаційної промови, як брошура Є. Бош, не присвячена таким вузьким та спеціальним темам, як обидві брошури М. Рафеса й „Відродження нації“ В. Винниченка, й не має полемічної мети, як брошури В. Скоро-встанського (В. Шах-Рая); крім того, всі згадані брошури більше займаються українською контр-революцією, (як і книжки П. Хри-стюка—„Матеріали до історії Рев. на Україні“ і Д-ра О. Назарука „Рік на Великій Україні“) навіть не спостерігаючи (крім брошури Є. Бош) початку й послідовного розвою революційного руху.

А моя мета—це простими словами оповісти масовому чи-тачеві про складні події революційного руху на Україні.

І. Кулик.

Харьків, червень 1920 р.

До читача.

Приступаючи до друку своєї брошури, мушу попередити читача, що я не мав на увазі втворити закінчену й струнку історію революційного руху за 1917—18 роки: це буде завданням пізнійших поколінь. В мене було й занадто мало матеріялів і часу для того, та й трудно сучасникові подій безсторонно, об'єктивно й спокійно їх описувати.

Я мав лише одно завдання: допомогти непідготовленому й неознайомленому з подробицями руху робітникові й селянинові розібратися в усій заплутаній масі подій, якими такий багатий був описуваний мною період. І коли їм моя праця стане на пригоді, мое завдання буде виконаним.

Мушу ще додати, що, не маючи вдостатку потрібних матеріялів, я іноді користувався виключно особистими вражіннями й оповіданнями очевидців. Тому то я й не претендую на повну точність усіх подробиць.

Автор.

Москва 1918—Київ 1919—Харків 1920.

I. Лютнева революція.

Лютнева революція 1917 року зовні нічим помітним і визначним не відбилася на Україні. Там вона пройшла безкровно й безхоробливо. Однак, навряд чи де населення зітхнуло з таким полєкшенням, увільнення від царизму, як там, на „Півдні Росії“, де мало чи не все воно складалося з представників пригноблєних націй.

Київ, стара столиця України, прийняв революцію урочисто — червоними прапорами, многотисячними мітингами, палкими промовами. Як і усюди, тут перші дні революції були світлим радісним святом. І як усюди, тут вже в перших днях березня виникли, випливали „на світ божий“ всі організації, які були до того підпільними або й зовсім не існували; між ними — Київська Рада Робітничих, Салдатських та Селянських Депутатів, котра зайняла бувший царський Олександрівський палац.

Тодіж на Україні починається звичайна для того часу боротьба між двома течіями соціалдемократії — меншовизмом та більшовизмом, — яка була рівночасно боротьбою між двома шляхами російської революції: шовіністичним „оборончеством“, нерішучим і загубним опортунізмом, „угодовством“ з одного боку, та дійсним інтернаціоналізмом, революційним витревалим соціалізмом з другого. І ця боротьба була тут не менше гарячою, ніж у всій Росії.

Але звичайний хід тієї боротьби, такий характерний для цілої Росії, значно змінювався присутністю „третього елемента“, — національного руху, який відіграв величезну роль в історії революції на Україні, та породив цілу низку явищ, зовсім незнайомих Великоросії.

II. Національні партії.

Тодіж, у березні 1917 року на Україні виникає ціла низка чисто-українських, націоналістичних партій. Ці партії, за рідкими виключеннями, розпалювали й підтримували в населєнню шовіністичний дух, котрий в свою чергу викликував національну ворожнєчу та штучно відокремлював Україну від спільної боротьби за поглиблення й зміцнення революції в загальноросійському мірилї.

Головними з націоналістичних партій на Україні були такі.

1. *Українська Соціально-демократична Робітнича Партія*, котра виникла ще біля 1903 р., відколовшись від так зв. „Революційної Української Партії“. Вона існувала весь час самостійно, як партія національна, незалежно від Російської Соц. Дем. Роб. Партії, при якій була колись українська секція („Спілка“). Свої симпатії до більшовизму або меншовизму Укр. С.-Д. Р. П. виявляла в залежності від національних вигід, які виходили з підтримування тієї чи іншої течії в означену хвилю. Органом партії була щоденна „Робітнича Газета“. На чолі партії стояли— В. Винниченко, пізніше Генеральний Секретар і Міністр Внутрішніх Справ, зручний літератор, драматург, але тоді ще дуже слабкий соціаліст; В. Садовський, юрист і статистик, людина із серйозною соціалістичною ерудіцією, але яка була завжди крайнім опортуністом; Ткаченко й М. Порш, також юристи, які спочатку були в опозиції в партії, а потім стали Генеральними Секретарями,— перший Судових Справ, а другий— Праці (потім Військових Справ); нарешті, Антонович. Дійсну опозицію в партії становили Е. Касьяненко (тепер активний комуніст) і Е. Неронович, гарячий прихильник Радянської Влади, який перейшов потім у партію Українських Соціал-демократів—лівих (незалежних), і перед 2-м Всеукраїнським З'їздом Рад Робітничих та Селянських Депутатів був обраний Народним Секретарем Військових Справ Українського Робітничо-Селянського Уряду, (забитий гайдамаками Петлюри).

Укр. С.-Д. Роб. Партія, зовсім не являючися виразницею інтересів працюючих мас населення, довгий час була пануючою державною партією в дрібнобуржуазному уряді України, й лише прикінці примушеною була уступити своє місце другій, про котру розмова нижче.

2. *Партія Українських Соціалістів-Революціонерів (У. П. С. Р.)* яка втворилася, як окрема партія лише у квітні 1917 р. До революції окремі українські есери (які також вийшли з Рев. Укр. Партії), входили просто в російські есерівські організації; правда, у Відню існувала Група Укр. С.-Р.; а на Україні час від часу виникали маленькі гуртки, але партії, як такої—не було, знову кажемо аж до революції 1917 р.

Претендуючи на представництво українських селян, ця партія з бідним селянством не була зв'язана (за виключенням Лівобережжя де в У. П. С.-Р. входили більше революційні елементи), та й на куркулів вона здобула впливи пізніше в процесі революції, хоч і була виразницею куркулівської ідеології, стояла за „український земельний фонд“, займалася організацією куркулів в так зв. „селянські спілки“ й т. і Тоді, на початку 1917 р., ця партія користувалася лише великим впливом на українських салдат. Більшій ваги набрала партія в січні 1918 р. як перемогши уседеків, вона дала міністрів для одного з буржуазних урядів

України, дуже недовговічного й нещасливого. Треба, правда, зазначити, що пізніше з У. П. С. Р. виділилися революційні елементи, й створили одну з найбільше впливових Радянських партій, яка нарешті злилася з більшовиками:

На чолі У. П. С.-Р. в початку її існування стояли: Микола Ковалевський, Н. Петренко, М. Шаповал, П. Христюк, а потім Голубович і Салтан; органом партії був двохтижневник „Боротьба“.

3. *Партія Українських Соціалістів-Федералістів*; вони виділилися в квітні 1917 р. із так званого „Товариства Українських Поступовців“, (ТУП), яке вже двацять літ грало на Україні роль поміркованої радикальної партії. Спочатку створилася партія Автономістів-Федерал, але, завважуючи в масах зріст симпатій до соціалізму, вона дуже легко перекилася в Соціалістів-Федералістів, хоч по суті в партії нічого не змінилося й вона лишилася виразницею інтересів середньої національної буржуазії; на чолі партії стояли Ніковський та Єфремов, офіціозом її була щоденна газета „Нова Рада“, в якій багато писав і відомий проф. Михайло Грушевський *).

4. Нарешті, „*Союз Української Державности*“, явно буржуазна організація, представниця великої національної буржуазії та буржуазної інтелігенції, що мріяла про одержання „тепленьких посад“ в „самостійній“ державі. Сей „Союз“ займався методичною, невтомною агітацією й пропагандою „чоловіконенавистництва“ й національної ворожнечі, й спочатку був одиноким отвертим прихильником повного відокремлення України від Росії,—„самостійности“.

III. Автономія—Федерація—Самостійність.

Навколо цих питань—про автономію, федерацію й повну самостійність Української Республіки довгий час концентрувалася увага національно-політичних партій; ці питання були ядром національно-політичного життя й боротьби.

Як-що ми уважно придивимося до умовин і розберемося у всіх обставинах, то побачимо, що повне відокремлення було дуже не вигідне для населення самої України. Тепер, в епоху панування фінансового капіталу, при активній колоніальній політиці, яку ведуть великі держави, немає ніякого ґрунту для існування дрібних самостійних держав, які не мають ані добре налагодженого державного апарату, ні міцного війська для охорони кордонів, ані (і це найголовніше) великої промисловости,

*) Він був спочатку позапартійним федералістом, а потім позапартійним укр. с.-р.

здійсною задовольняти потреби хоч би внутрішнього ринку. Повне відділення було би невигідне для пролетаріату України тому, що воно затримало би зріст соціалізму в його країні й ослабило би вже налагоджений, міцний зв'язок з революційним пролетаріатом Росії, й важко відбилося би на економічному становищі обох країв.

Але воно було фактично не корисне й для більшості елементів, які стояли спочатку на чолі національного руху на Україні. Ці елементи розпадалися на такі частини:

а) заможних селян, які бажали створити спеціальний український земельний фонд, щоб не уступати частини землі, що мала розділюватися, селянам із Великоросії.

б) українських кустарів-ремісників — гончарів і ткачів, які бажали уникнути конкуренції товарів російської продукції, головним чином — мануфактури.

Обидвом оцим групам були близькі сепаратистичні стремління, однак повне відокремлення України, зв'язане з проведенням митних кордонів, не було в їх інтересах тому, що майже весь хліб та більшість виробів кустарів збувалися в Великоросії.

Що торкається других частин — в) буржуазної інтелігенції, яка мріяла зробитися українською бюрократією (чиновництвом) при створенні самостійної держави, і д) великої національної буржуазії, фабрикантів і поміщиків — українців — то в їх інтересах, безперечно, було повне відокремлення України від Росії.

І останні два елементи, не вважаючи на те, що їх була незначна меншість, уперто вели свою роботу, притягуючи потроху за собою решту. Крім матеріальних вигід тут проявлялися, з одного боку, — ненависть до Росії, яка віссалася протягом довгих років рабства, а з другого — (й це найважливіше), страх перед російською революцією, яка приймала чимраз більш означений пролетарський характер.

Отцей-то страх примушував їх вести чимраз більш активно свою шкідливу працю, прикриваючися двозначними кличами в роді: „через автономію й федерацію до самостійности“ й т. п., або зовсім ховаючи свої таємні наміри.

Таку-ж політику таємного, але певного зближення до самостійности провадив й орган дрібно-буржуазної влади на Україні — Українська Центральна Рада.

IV. Українська Центральна Рада.

К. Каутський в своїй книзі про національний рух та національні партії в Росії вказує, що буржуазія по тих краях, де вона слаба, де лише підіймається на ноги, — веде, звичайно, ніби демократичну політику,

щоб обдурити працюючі маси та заручитися їх допомогою. Але се триває лише до зміцнення буржуазії: ставши на ноги та почувши себе міцною, вона перестає грати в демократизм та показує своє дійсне обличчя.

Слушність цього дуже добре підтверджується історією розвою й зміцнення української буржуазії. Багато об'єктивних причин не давало їй нормально розвиватися самостійно, й тому її гра в „демократизм“ велася дуже довго й уперто. Ще в 1912 р. польський соціаліст Гнат Дашинський*) надрукував в одному з австрійських соціалістичних журналів статтю під назвою „Українська легенда“, в якій він перестерігав українські працюючі маси перед захопленням демократизмом своєї буржуазії. Про цю пересторогу корисно було би нагадати українському пролетаріатові через п'ять літ, як втворилася Центральна Рада.

Основою їй було покладено в Києві 7-го березня 1917 р. Зібралися представники київських українських організацій, головним чином— „туністів“ кількістю до 3 х десятків, і втворили свого роду український центр. Через місяць після того, 6—9 квітня відкрився в Києві ж „Перший Український Національний Конгрес“.

На йому було до 300 представників найбільше різноманітних організацій: й партійних, і кооперативів та всяких „спілок куроводства“ та „дрібного животноводства“. Центр, виділений тим сорокати з'їздом, прийняв назву „Української Центральної Ради“, почав видавати свій офіційний орган („Вісти Укр. Центр. Рада“) й потроху захоплювати владу на Україні. На чолі цієї нової установи стали: проф. М. Грушевський, В. Винниченко, Б. Антонович, В. Садівський, Ткаченко, Ковалевський, Голубович, а потім і М. Порш, який був спочатку проти вступлення соц.-демократів в Центр. Раду, де вони об'єднувалися з буржуазією.

Вибираючи придатні хвилі, іноді „загрибаючи жар чужими руками“ (як це було в жовтневі дні)—Центральна Рада потроху робиться й справді урядом України, виділяє пізніше Генеральний Секретаріат (свого роду кабінет міністрів), видає Універсали.

Але занадто ризиковано було би вважати Центр. Раду в її першому складі за представницю народніх мас України, тому-то мало чи не перше, що зробила Центр. Рада, було скликання з'їздів—військових, селянського й робітничого; це було для того, щоби створити фікцію своєї сили й зв'язку з масами.

*) Це ще як він був соціалістом.

V. З'їзди.

А. Військо та військові з'їзди. Перше, ніж говорити про українські військові з'їзди, треба торкнутися питання про саме втворення українського війська та про фактори, які його викликали до життя. Де-які бачуть в почутті, яке примушувало українців-салдат виділюватись в окремі військові частини,—виключно боягузство та бажання дезертувати з фронту; другі—навпаки, ідеалізують це почуття, бачучи в тому виявлення волі національно-свідомого народу. Як ті, так і другі помиляються, хоч не можна не визнати, що значним фактором тут була страшенна втомленість салдат, які раділи з випадку поїхати з фронту у рідний край, й організація українського війська йшла під кличем: "поїдемо в Київ захищати Центральну Раду". Багато спричинилося тому й відчуження українських жовнірів, невеличкими групами вкраплених у полки, цілком складені з Великоросів, що відносилися з звичайною, прищипленою ім, зневагою до „хохлов“. Це почуття самотності, в зв'язку з свіжою пам'яттю про недавні національні гноблення з боку царизму, викликало почуття національної єдності й гуртувало українців—салдат тим більше, що таким чином представлялася нагода покинути давно вже обридлі окопи. Не можна перелічити, що були між українськими салдатами й такі, що керувалися чисто ідейними побудженнями, бажанням допомогти рідному краю, але цих ідейних була меншість, і значна частина з них, виключаючи безглуздох фанатиків і перейшла пізніше на бік Радянської Влади. А зрештою, створення національного війська було в значній мірі проявою загального розвалу старої російської армії.

Як це завжди буває при низькому відсоткові ідейних елементів, організація українського війська була зв'язана з різними непорозуміннями й конфліктами: в полках часто бували бійки, салдати, що хвили змінювали й арештовували ними самими призначену старшину (як це було в Києві, в квітні) й т. и. І лише пізніше, як цю справу взяло в свої руки Військове Генеральне Секретарство, вона пішла трохи ліпше. Крім виділення українців з російського війська, формувалися охочекомонні частини, так звані, гайдамацькі (пізніше ця назва „гайдамаки“ лишилася за всіма салдатами, прихильними Центр. Раді).

Цілком зрозуміло, що при такому складі, дуже великої сили українське військо з себе не уявляло, тим більше, що воно стало формуватися тоді, як уже почалася роспушта й розвал в російському війську. Особливо яскраво проявилася небоєздібність війська Центральної Ради під час його боротьби з Радянським Військом.

Військові з'їзди теж вічого дуже значного з себе не уявляли. Вони були важливі для Центральної Ради остільки, оскільки незмінно визна-

вали її та Генеральний Секретаріат, обіцяли їм підтримування, й таким чином втворювали ніби-то „міць“ тих буржуазних органів влади.

Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд, який представляв до 900.000 салдат—українців, відбувся 5—7 травня під головуванням М. Грушевського, при найближчій участі С. Петлюри, Писменного, Міхновського та В. Винниченка. Таким чином укр. с.-д., котрі ще недавно (8-го квітня див. „Роб. Газ“ № 7) гостро виступали проти втворення „українських багнетів“, встигли „перефарбуватися“ та примазатися до нового руху. Взагалі, I-й з'їзд пройшов під знаком Центральної Ради та рівночасно захищав політику Керенського за що й „удостоївся“ навіть привітання від його ставленика в Києві, начальника Військової Округи, полковника К. М. Оберучева.

Трохи інший характер, хоч лише з зовнішнього боку, носив 2-й Військовий з'їзд, що відкрився 5-го червня. Тимчасовий Уряд Керенського, не вміючи взяти належного тону супроти шовіністичного руху на Україні, заборонив той З'їзд, лічучи його „несвоечасним“. Це викликало новий вибух патріотичного почуття серед українських салдат, і з'їзд, який мимо заборони відкрився, як представництво 1.600.000 вояків, носив дуже демонстративний характер. Не обійшлося без непорозумінь. Начальник Київської міліції Лепарський й полк. Оберучев, повіривши чуткам, що з'їзд має намір захопити Державний Банк—розставили біля всіх установ зміцнені варті. Це викликало сильне обурення з'їзду, котрий домагався усунення Лепарського. На з'їзді лунали гострі промови проти політики Керенського, атмосфера була дуже напружена. В зв'язкові зі зміною тактичної орієнтації виникли симпатії до соц.-дем. більшовиків, що боролися проти імперіалістичної політики уряду Керенського. Закінчився З'їзд виданням Універсалу, першого державного акту Центральної Ради.

3-й Військовий з'їзд зібрався при кінці жовтня 1917 року (20-28) токож в Києві, перед самим жовтневим переворотом. Відношення з'їзду до більшовиків було вороже тому, що вже передбачалася можливість захоплення всієї влади Центральною Радою. Але активно проти повставших Радянських сил З'їзд не виступав, а кілька українських військових частин підтримували навіть повстанців.

В. Селянські з'їзди. Фактично, був лише один Всеукраїнський Селянський З'їзд, який почався в кінці травня та закінчився на початку червня 1917 р. Другий „З'їзд“ на початку грудня був випадковим збором, скликаним спеціально для зірвання Першого Всеукраїнського З'їзду Рад Робітничих, Салд. та Сел. Депутатів; про його буде розмова далі, а тут ми торкнемося лише першого. Тому, що партійні організації, навіть есерівські, не мали успіху серед заможних селян, не дуже

то прихильних до соціалізму, то й українські с.-р. воліли організувати селян в так звані „Селянські Спілки“, які лічилися позапартійними. На Перший Селянський З'їзд і зібралися представники Селянських Спілок та окремих волостей. З'їзд перше всього висловився за втворення спеціального українського земельного фонду й визнав Центральну Раду, котра вела таку ж земельну політику. Полтавські делегати, більш революційні ніж загальна маса, завжди лишалися в меншості. Після вибрання своїх представників у Центральну Раду, з'їзд закрився.

С. Робітничий З'їзд. З усіх з'їздів найменше примітним був робітничий (10 липня 1917 р.), скликаний у. с. д. р. п. Хоч норми представництва були низькі, делегатів з'їхалося мало тому, що це був З'їзд робітників—українців по нації, а національно-робітничих організацій на Україні було небагато, бо свідомі робітники гуртувалися по класовому, а не національному принципові. Але й репрезентуючи темнішу частину робітництва, З'їзд був більше революційним ніж військові або селянські. Так, наприклад, це був одинокий З'їзд, що не вивісив національних жовто-блакитних прапорів, замінивши їх червоними, а промови більшовиків на йому приймалися дуже тепло. Але склад з'їзду все-таки відбився на його праці, й резолюції його, як і його представники, які поповнили Центр. Раду, були невитримані, бліді й незначні.

Оттакі були елементи, на які спиралася в своїй праці Центральна Рада.

VI. Більшовики і Ради.

Рівночасно з національними факторами, обік із ними, росли й розвивалися на Україні чисто класові пролетарські сили, які відіграли свою могутню історичну роль у втворенні Робітничо-Селянської Революції в цій дрібно-буржуазній країні,—революції, що закінчилася, на решті, перемогою пролетаріату і втворенням Радянської Влади.

Ми маємо на увазі ті маси, які тоді, в 1917 р., гуртувалися навколо Російської Соціал-Демократичної Партії Більшовиків, її організацій на Україні.

Центром тих організацій, як і всього революційного руху, був майже завжди Київ, хоч він і не може лічитися найбільше заселеним пролетаріатом пунктом: в 1917 р. Київ налічував коло 70.000 робітників, в той час, як у Харькові й Донецькому басейні їх було значно більше. Але Київ був тим горнилом, в яким виковувалося політичне життя цілого краю, він був столицею, полем, де стикалися різні сили, які виступали на арені громадянського й державного будівництва.

Були й інші, другорядні центри: Харків, Катеринослав, Одеса, часами Полтава й навіть Чернігів. Але Харків та Катеринослав мало займалися загально—українськими справами, може тому, що район їх в значній мірі заселено емігрувавшим з Великоросії робітничим елементом (шахтарі). Крім того, Донецько-Криворізьський басейн страшенно багато сил витрачав на боротьбу із контр-революційним донським козацтвом. Але час від часу кожне з перелічених міст, крім Одеси, грало ролю Всеукраїнського Радянського Центру, головним чином тоді, як Київ був не в руках Радянської Влади. Що-ж до Одеси, то вона довгий час була на становищі „вільного міста“ й значної ролі в загальноукраїнській *) боротьбі не грала; вся її праця концентрувалася на Румунському Фронті.

Таким чином, керуючу ролю на цілій Україні грав Київський Комітет більшовиків, на чолі котрого тоді (в 1917 р.) стояли відомі й серйозні партійні робітники, (т. т. Юрий П'ятаков, М. Зарв'їцин, В. Затонський, Є. Бош, О. Горвіц, **), І. Крейцберг ***), Є. Едельштейн ****) й др.). В провінції значну роботу проводив і Південно-Західний Областний Комітет, в якому працювали Є. Бош, А. Гріневич, М. Тарногородський та ін.

Борючися весь час з меншовизмом та „керенщиною“, київська організація більшовиків гостро виступала також і проти шовінізму й буржуазної політики елементів українського національного руху, але рівночасно обороняла право України на самовизначення, захищаючи його, яко мога від замахів імперіалізму Керенського.

Взагалі, все життя партії більшовиків за цей період на Україні можна було би поділити на такі етапи: а) до *Липневих днів*—нормальний розвій партії без значних подій, як що не рахувати областних конференцій та демонстрації 18 червня; в) від *Липневого невдалого повстання* (в Петрограді й Москві) до *Корніловщини*—становище партії на Україні, як і всюди, значно погіршало, вона майже переходить у підпілля; с) від *спроби контр-революційного повстання ген. Корнілова до Жовтневої Революції*—надзвичайний зріст сил і впливу партії на робітничі та, особливо, військові маси; закінчується цей процес перемогою більшовицьких елементів в Жовтневі дні 1917 р.

Але після-жовтневий період (d) на Україні не подібний був до російського; Укр. Центр. Рада, яка скористала з оwoчів більшовицької перемоги, повела активну антипролетарську політику, яка примусила більшовиків скликати Всеукр. З'їзд Рад, рівночасно з яким відбувалася

*) Звичайно, в територіальному значінню цього слова.

**) Розстріляний під час січневого повстання в Києві в 1918 р.

***) Розстріляний в Полтаві гетманцями в 1918 р.

****) Замордований під час куркулівського повстання у Вінницькому повіті в 1919 р.

Конференція організацій Р. С.—Д. Р. П. Більшовиків на Україні. Наслідком цього було втворення Соціал-демократії більшовиків України та Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад. В цьому періоді безпосередня партійна праця значно слабше тому, що всі більш-менше значні партійні робітники були зайняті Радянським державним будівництвом.

П'ятий етап життя партії е) — *це як вона з окупацією України військом німецького імперіялізму перейшла на нелегальний стан*; до цього етапу відносяться такі важливі події в життю партії, як Таганрогська нарада й Перший Всеукраїнський З'їзд Партії, під час яких втворилася Комуністична Партія (більшовиків) України; потім Другий Всеукр. З'їзд. Під час того-ж періоду до К. П. (б) У. приєдналися українські с.-д. незалежні—ліві, які відколювалися від У. С.-Д. Р. П. починаючи вже з жовтня 1917 р.

Що до боротьби за перехід влади до рук Рад Робітничих, Селянських та Солдатських Депутатів, то вона, хоч і провадилася активно, але серйозних результатів не давала на Україні аж до серпня 1917 р. Лиш після невдалої спроби з боку генерала Корнілова викликати контр-революційний переворот, завважився значний здвиг мас уліво, й деякі Ради почали набувати потроху прерогатив місцевої влади. Зміцнився цей процес після жовтневого повстання, при чому влада майже цілком мирно перейшла до Рад по таких місцях: на Київщині—у Бердичові, Фастові, Козятині, м. Ходоркові; на Полтавщині—в Полтаві, Кременчузі та майже по цілій губернії; на Чернігівщині—в Чернігові, Конотопі, Шостці й у др. пунктах; на Поділлі—у Вінниці; на Волині—в Новоград-Волинському, Проскурові та ін.; в Катеринославщині—в Катеринославі, Олександрівську, Маріуполі, Нікополі; на Харківщині—у Харкові та майже по цілій губернії, а також у частині Херсонщини. Лиш у Києві було „двоєвладдя“, яке закінчилося переходом влади до рук Українськ. Центральної Ради, й лише в січні 1918 р. внутрішнє повстання й Червона Гвардія встановили там Радянську Владу.

Детально все життя партії більшовиків ми обмалюємо далі, під час викладання в хронологичному порядку самих подій революційного руху на Україні, до чого ми переходимо тепер, покінчивши з визначенням факторів того руху.—

VII. Від березня до липня 1917 р.

Дуже значних подій в цьому періоді не було, хоч треба зауважити, що власне в ті місяці закладався фундамент національно-дрібнобуржуазної контр-революції, втворювалися нац. партії, виникла Українська Центральна Рада, зібрався „Перший Національний Конгрес“, (котрий,

хоч і було його дуже урочисто обставлено, лишився непримітним для більшості населення). Масовий національний рух лише починався, й тому не міг ще значно впливати на хід пролетарської революції: тому й конференція Укр. С.-Д. Р. Партії, яка тоді відбулася, не виявила нічого, крім слабости, нечисленности по складу й політичної невитревалости цієї партії, хоча вже тоді зазначилися в ній ліві течії, які схилялися до певної міри до більшовизму.

Більшій уваги заслугує початок організації українського війська. В перших днях квітня коло 3.000 салдат-українців з'їхалося у Київ і зажадало від командування, щоби було сформовано з них український полк, на зразок польських легіонів. Спочатку проти цього гостро виступили українські еседеки („Роб. Газ. № 7), але потім, обрахувавши можливість використати цей рух для націоналістичних здобутків, вони почали заявляти, що немає іншого виходу з утвореного становища, як, дійсно, організувати окремий український полк („Роб. Газ.“ № 17). Що до Центральної Ради, то вона, підкреслюючи стихійність руху й відсутність агітації з її боку, все-таки домагалася також сформування української військової частини (заява й резолюція від 15 квітня). Те-ж саме постановив і Перший Військовий З'їзд, який зібрався вже в травні, і на якому було обрано Військовий Генеральний Комітет.

Після того Тимчасовий Уряд Керенського забажав дати на цей раз „поблажку“. Наказом полк. Оберучева дозволялося зі з'їхавшихся 3.000 салдат втворити полк імені гетьмана Богдана Хмельницького, а надалі дозволялося формувати українські частини лише з добровольців, а новобранців—українців постановлено було направляти в спеціально для того призначені 3 корпуси на Південно-західному та Румунському фронтах. Це викликало прихильність з боку Центральної Ради до тимчасового уряду, тому й українські газети в ті дні закликували до підтримування його.

Правда, імперіалістична великоросійська буржуазія та її послугувачі з Тимчасового Уряду, в своїх анексійних стремліннях, весь час драгували українські націоналістичні елементи; так, домагання обидвох українських делегацій, які їздили в Петроград (в березні й в травні), були залишені без уваги, покладені „під сукно“.

Тимчасовий Уряд не розумів, що для того, щоб обеззброїти сепаратистичні елементи на Україні, треба було знищити навіть тінь національних обмежувань, які завжди викликали лише нові вибухи шовінізму й втворювали ґрунт, на якому легше було шовіністам обдурювати маси й вести їх за собою.

Уряд Керенського зробив новий крок, який значно загострив відносини й дав міцну зброю в руки Центральної Ради: це була заборона Другого Всеукраїнського Військового З'їзду. Ця заборона, яка мотивува-

лася тим, що з'їзд, мовляв, дезорганізує фронт, була тим більше безглуздою, що такі-ж військові з'їзди дозволялися полякам, мусульманам і др.

З'їзд всетаки відбувся в Києві в перших днях червня, й численність його перебільшила всі надії. Настрій З'їзду та атмосфера довкола його були дуже напружені. Більшовики протестували проти заборони З'їзду, меншовики-ж, навпаки, обороняли Керенського. В місті ширилися безглузді чутки, ніби делегати з'їзду збираються захопити державні установи, наслідком чого усюди було зміцнено варту. Це викликало нове обурення З'їзду. Користаючи з утвореної ситуації, Центральна Рада відважилася випустити Перший Універсал, де проголошувалося автономію України, не відриваючи її від Росії; безпосередньо автономічне врядування мав здійснювати майбутній сойм. На з'їзді-ж Генеральний Військовий Комітет було поповнено кількома військовими фахівцями.

Підбадьорена, крім того, ще Першим Селянським З'їздом (який був перед військовим), Центральна Рада починає серйозні заходи до зміцнення за собою позицій. Так, бажаючи здобути вплив на *все населення* України, вона запросила в свій склад представників національних „меншостей“ — Великоросів, євреїв, Поляків.

А в середині червня було вже втворено Генеральний Секретаріат, свого роду „кабінет міністрів“, котрий випустив при кінці червня (26) декларацію, з початку звернену лише до Центральної Ради. Населення було оповіщено про це другим документом, днів через 10.

В усьому тому Тимчасовий Уряд бачив для себе безперечну погрозу, й це примусило його значно змінити свою тактику супроти Центральної Ради; але про це — в наступному розділі.

В загальнореволюційному напрямкові за ці місяці серйозних подій також не було.

Місцеві партійні організації лише відкликалися й реагували на ті події, які відбувалися у всеросійських центрах.

З найбільше значних „відкликів“ можна зазначити величезну маніфестацію 18-го червня, фактично — демонстрацію, підчас якої кольона більшовиків була більша ніж інших партій. Це було проявою значного розвою партії перед тимчасовим її упадком.

VIII. Від липневої угоди до жовтневих подій.

Усюди в масах росло незадоволення політикою Керенського та коаліційних урядів, які безперестанку змінювалися. Урядові елементи почували це, й спішили заручитися новими співниками. З другого боку, відмахуватися від українського національного руху далі було неможливо,

а спроби задушити його репресивними засобами ні до чого не приводили. А співдіяти переходові масового визвольного українського руху до рук і кермування пролетарсько-селянських елементів—було, звичайно, не в інтересах буржуїв з тимчасового уряду. Тому він був змушений зробити низку уступок Центральній Раді, піти з нею на угоду.

Угода відбулася у Києві, куди прибуло кілька членів коаліційного уряду—Керенський, Церетелі, Терещенко, „в одну чудову ніч на Дніпрі“ (як оповідав потім В. Винниченко), ще 30 червня, але оголошена вона була 3-го липня в Другому Універсалі. За день перед тим Тимчасовий Уряд видав у Петербурзі свою декларацію сприводу українського питання, наслідком чого втворилася міністерська криза, й кадети вийшли з Уряду.

В тій умові й декларації Центральна Рада визнавалася автономним органом влади на Україні, який корився петроградському урядові в усіх питаннях загальнодержавного значіння, а також в закордонній і військовій політиці. Ні окремої грошової системи, ані митних кордонів Центральна Рада мати не могла. Для безпосереднього переведення краевого врядування затверджувався Генеральний Секретаріат, поповнений представниками від меншостей.

Генеральними Секретарями були призначені: Внутрішніх Справ—В. Винниченко, Праці—М. Порш, Земельних Справ—Савченко-Більський, Судових Справ—Ткаченко, Торговлі—Линиченко, Залізниць—Ющенко, Освіти—Стещенко, Національних Справ—Шульгин, Фінансів—Туган-Барановський, Харчових Справ—Ковалевський, Військових—Петлюра, Ген. писарь—Лотоцький. Представники „меншостей“—Великороси, Поляки та Євреї: по спр. Великоруської нації Одинець, Пошт та Телеграфів—Зарубін, Державний Контрольор—бундовець М. Рафес (заступав його Золотарьов), Єврейських Справ—Зільберфарб, Польських—Міцкевич.

В той час незадоволення Тимчасовим Урядом та Керенським, спроба котрих повести новий наступ 18-го червня закінчилася хаотичним відступленням та розгромом армії,—чимраз більше та більше захоплювало маси в Росії. Старання керманічів-більшовиків втримати обурені маси від передчасних та неорганізованих виступів ні до чого не привели. Повстання в Петрограді почалося стихійно, й Центральному Комітетові партії більшовиків прийшлося стати на чолі його, щоб яко мога організувати рух, направити його в належите русло.

На Україні настрій був дуже напружений і тривожний. Відомостей з Петрограду майже не було, а чутки розходилися найбільше протилежні та фантастичні. У Києві тоді, крім місцевих робітників-більшовиків, були відомі діячі з центру—М. Криленко (майбутній Верховний Головно-

командуючий) та Н. Оболенський-Осіньський, які виступали часто на мітингах та в Раддеї те заспокоювали тривожно настроєну масу. Не маючи точних відомостей про характер повстання в столиці, Київський Комітет більшовиків не знав ще, як поставитися до його; і в той самий час була спроба спровокувати більшовиків, з боку повставшого в Києві українського полку „Імені гетьмана наказного Павла Полуботка“.

Повстання носило чисто місцевий характер, нічого спільного з політикою не мало. Скоріше—це був голодний бунт. Полк, одержавши від командуючого Округом полк. Оберучева наказ вирушати на фронт, відмовився, заявляючи, що не визнає ні Тимчасового Уряду, ані Центральної Ради, та зайняв хутір Грушки в кількох верстах від Києва. Генеральний Секретаріат відмовився видавати салдатам їжу та одіж. Тоді „полуботковці“ (серед яких було чимало кримінальних елементів), під приводом свого прапорщика Романченка, явилися у Київ та почали грабувати місто, крамниці та приватні помешкання, причім була розграбована оселя Оберучева (сам він скрився). Місто було в паніці, особливо після того, як полуботковцями були розграбовані інтендантство та склад зброї. Але дізнавшись, що проти них вислане військо, бунтарі втікли на околицю, та, явившись у 3-й Авіопарк (більшовицьку частину), прохали захисту та їжі, а також запропонували Комітетові більшовиків вступити з ними у переговори. Вигляд обідраної, голодної юрби викликавав жалі—салдати авіопарку поділилися з полуботковцями їжею, оточивши їх перед тим вартою. Прибули представники Комітету більшовиків та запитали, чого, власне, бажають полуботковці. Ті відповіли: „Їжі, одіжи, зброї та... влади Раддеїв“. Було скликано спішне засідання Київського Комітету, котре постановило в ніякі зносини з бандою грабіжників не входити. А в Мійській Думі представники (гласні) більшовиків зажадали, щоб голодним салдатам було видано їжу та одіж, але ніяк не зброю. Таким чином був ліквідований бунт; полуботковці визнали Центральну Раду. Але серед „обивателів“ виникла версія про те, що більшовики викликали бунт полуботковців та брали в йому участь *).

З тої хвилі починається тимчасовий упадок партії більшовиків. Невдача Петроградського повстання, головним чином, спричиняла це. Троцький та Каменев були арештовані, Ленін та Зінов'єв змушені були ховатися. На Україні також почалися переслідування більшовиків. Їх обвинувачували в зраді, продажності й т. н.; не було, здається, злочинів,

*) Характерно, що полуботковці стали пізніше найщирішими прихильниками Центральної Ради та подаляли виступлення проти неї особливо люто. Так, в Умані вони розстріляли членів Ради Робітничих Депутатів-більшовиків А. Піонтковського та І. Урбайліса, без усякого приводу з їх боку (на початку січня 1918 року).

які не приписувалися би їм. Арешти й знущання над більшовиками зробилися постійним, звичайним явищем. Як цікаву подробицю, можна нагадати, що кіоски з більшовицькою літературою дуже часто спалювалися юрбою в Києві. Травля з боку меншовиків, есерів та просто чорносотенців приймала чимраз більше гідкого характеру. Але партія пролетаріату не кидала своєї праці, уперто продовжуючи освітлювати й організувати маси, які почасти відхилилися від неї праворуч. Прийшлося лише тимчасово відмовитися від клича „Вся влада Радам“ тому, що Раддепи за той час наповнилися представниками опортуністичних та правих партій.

Реакція почалася „по цілому фронту“ й торкнулася навіть Центральної Ради: новий коаліційний уряд 5 серпня затвердив „інструкцію“, яка до деякої міри анулювала „здобутки“ шовіністів підчас лишневої угоди. Через тиждень Генеральний Секретаріат було викликано в Петроград, де знову дійшло до такої—сякої згоди, досить невинної для укр. шовіністів так, там зменшувалася кількість членів Ген. Секретаріату, якому підлягало згідно з інструкцією лиш п'ять губерній, праця його ставилася під міцну контролю й в повну залежність від Петрограду.

Нова подія оживила партію більшовиків та повернула її до старого клича. Більшовики здавна вказували на небезпеку, яка загрожувала революції з боку реакційних генералів — Корнілова, Каледіна й др., але коаліційний уряд ті перестороги відносив до „зрадницьких підкоплювань“, радіючи з виступів Корнілова на Демократичній Нараді в Москві, із введення ним „дисципліни“ та винищення політики з армії. Старий монархіст, цілком зрозуміло, скористав із такої лехковірности влади, й на день півроковин революції, 26-го вересня 1917 р., підняв бунт проти Тимчасового Уряду, намірюючися, подавивши революцію, ввести щось подібне до самодержавного преторіянства.

Нічого дивуватися, що більшовики, які заздалегідь передбачали можливість подібного контр-революційного бунту, перші зробили рішучий опір „корніловщині“ й навіть запропонували своє технічне підтримування урядові Керенського, не вважаючи, що величезні ідейні розходження з ним лишалися в силі. Більшовицькі військові частини в Могильові, де знаходилася ставка Корнілова, на всіх участках фронту та в запіллі робили міцний опір зрадникам-генералам—Корнілову, Каледіну Маркові, Денікіну, виступаючи проти них разом з військом Керенського. Бунт був подавлений в значній мірі, завдяки підтримуванию більшовиків в тому числі й більшовиків України, які приймали діяльну участь в ліквідації виступу Денікіна на Південно-Західному фронті й затримували в Бердичеві (де була ставка Пів.-Зах. фронту) полки Корнілова, що йшли від Могильова та Житомира.

Після поразки корніловщини відбулося величезне посунення працюючих мас у ліво. З одного боку для всіх стало ясним, що більшовики мали слушність, як обвинувачували Тимчасовий Уряд в тому, що він своєю політикою сам творить ґрунт для контр-революції. З другого боку, в ідейності більшовиків та вірності, щирості їх супроти революції не було більше сумнівів. Чимраз більше та більше маси робітників та селян почали приєднуватися до більшовиків, вони почали перемагати на виборах у Раддеп, й Партія вернулася до попереднього клича „Вся влада Радам“. По деяких місцях в провінції влада переходить навіть „безхоробливо“ в руки місцевих Раддепів. Весь дальший час описуваного нами періоду — кінець серпня, вересень та початок жовтня 1917 р. — партія чимраз більше зміцнялася й здобула такий великий вплив, що суд Керенського в Києві не осмілювався осудити більшовика-офіцера Дзевалтовського та його т-шів Еразмуса, Шамсова та ін., котрих обвинувачувано в невиконанні бойового наказу. Оправдання Дзевалтовського було одною із ластівок близької перемоги працюючих мас в боротьбі за новий етап революції — Радянську Владу.

В липні ще відбулася подія, котра приблизила в Києві останній бій за це з керенщиною.

Користаючися своїм новим правом, Центральна Рада усюди страшенно спішила виділяти українців з військових частин. Це частенько викликало ворожнечу між салдатами Українцями та не-Українцями. Агенти Тимчасового Уряду не упускали нагоди використати цю ворожнечу, навмисне нацьковуючи салдат різних націй одних на других, щоб мати можливість „розділювати та володіти“.

На ґрунті такої штучно-підогрітої ворожнечі відбулися сутички між салдатами українського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького („богдановцями“) та російськими салдатами кірасірського полку та ударного батальону. Вся історія дуже заплутана й досі не вияснена як слід. Згідно з оповіданням очевидців, все було так. Ешелон богдановців, направляючися на фронт зі ст. Київ II-й (товаровий) зробив кілька залпів, як салют, причім, як деякі запевняють, кулі „долітали“ до казарми кірасірського полку. Після других оповідань, перші почали стрілянину кірасіри. Але одно ясно — на станції була стрілянина, яка не принесла жертв, й ешелон без перешкод відійшов. Після того кірасіри, умовившись з „ударниками“, залягли на посту Волинському й коли проходив другий ешелон Богдановського-ж полку, що вже ніякого відношення до стрілянини не мав, „ударники“ із кірасірами обстріляли його, причім було кілька вбитих та поранених в ешелоні. Коли-ж богдановці, здивовані, спинили ешелон, кірасіри та ударники побили кількох українських офіцерів.

Лічучи травлю з боку Тимчасового Уряду причиною інциденту, українські салдати почали зовсім вороже ставитися до Керенського та його ставлеників. Це почасти пояснює їх поводження підчас жовтневих подій.

За цей період можна ще згадати так зв. „З'їзд недержавних народів“, який висловився за федеративний зв'язок між усіма досі „недержавними“ національно-територіальними одиницями. Засідав цей З'їзд від 8 до 16 вересня під головуванням М. Грушевського.

ІХ. Жовтневий переворот та його наслідки.

Тимчасовий Уряд доживав свої останні дні. Момент вирішного бою між ним та прихильниками Радянської Влади зближався. Завважити це було можна й на Україні по хутким підготовленням, які йшли з обох боків. Штаб Військової Округи в Києві ще задовго до подій забарикадував вулиці навкруги свого помешкання та Державного Банку. Всі подвір'я в районі вулиць—Ольгівської, Банкової, Леваківської, Круглої Університетської, частини Олександрівської й друг. були таємно укріплені. Що-ж торкається другої сторони—більшовиків, то вони проводили свою звичайну роботу, головним чином по підготовленню військових частей, з яких 3-й авіопарк, Понтонний батальон, 146 і 147 піша Вороніжська дружина й ще де-кілька—були цілком під впливом більшовиків *). Червона Гвардія з робітників зорганізувалася по постанові Раддепу, призначалася для охорони порядку в місті й далеко не вся була готова боротися за Радянську Владу. Відношення Центральної Ради було невиясненим, бо вона весь час хиталася, не займаючи ніякої виразної позиції та обдурюючи всіх. Один час більшовики увійшли були навіть у Центральну Раду, де тоді були лише соціалісти, лічучи її краєвим парламентом, але відмовилися, цілком зрозуміло, увійти в малу Раду (свого роду Виконавчий Комітет Центр. Ради) та у Генеральний Секретаріат. Потім відбулася тимчасова згода між більшовиками та Центральною Радою, на основі якої перші були готові визнати другу краєвим органом влади, з тим однак, щоби вона була переобрана на Всеукраїнському З'їзді Рад, та щоби влада на місцях належала не філіям Центральної Ради, лише Раддепам.

Як до Києва дійшли відомости про події, що почались в столицях, там було утворено за ініціативою Центральної Ради об'єднаний Військово-Революційний Комітет, у який увійшли представники різних соціалі-

*) Також, як на Південно Західному фронті—2-й Гвардейський Корпус.

етичних організацій, в тому числі й більшовиків. Але в рішучий момент Центральна Рада зрадила й на передодні засідання Київської Ради Роб. та Салд. Депутатів, де мало вирішитися питання про владу, піврвала угоду, закликавши населення та військо до спокою й невтручання в громадянську війну й „хатню справу“ „Москалів“. Більшовики відповіли на це виходом з Об'єднаного Військово-Революційного Комітету й Центральної Ради, а також гострою проклямацією на українській мові, де поведження Центральної Ради називалося зрадницьким, а українські маси закликувалися не довіряти їй.

Нарешті, відкрилося це історичне засідання Київської Ради Роб. та Салд. Деп. з представниками сотенних, полкових, курінних та проч. військових комітетів, в помешканню театру Бергоньє 26-го жовтня 1917 р. Зала була переповнена. Засідання носило дуже бурхливий характер. Прихильники Центральної Ради, обурені проклямацією, закликали не підтримувати більшовиків; мимо того, після довгих суперечок, засідання визнало Радянську Владу та проголосило Київську Раду Р. і С. Депутат. органом влади по місту Києву. Для переведення цього в життя був тут-ж обраний Військово-Революційний Комітет, цілком з більшовиків і лівих с. р.

Новий Військово-Революційний Комітет на другий же день взявся за роботу. Робітникам та салдатам було роздано зброю, Олександрівський палац, намічений як опорна база, було укріплено. Але місце для бази було обрано невдале тому, що в стратегічному відношенню палац, одкритий з усіх боків, був дуже нездатним до оборони. І вже 28 жовтня це яскраво виявилось. З самого ранку підступи до палаца стали займатися військом штабу Військової Округи, юнкерами й козаками — учасниками відбувавшогося тоді в Києві козачого з'їзду. Дізнавшись про це, та частина Червоної Гвардії, яка знаходилася в той час у палаці, залишила його, бажаючи бути „нейтральною“. У палаці лишилося чоловік з 200 салдат. Спротивити опір з такими силами було б безглуздом, і Військово-Революційний Комітет, на пропозицію комісії, складеної з представників різних установ (Міської Думи, Центральної Ради, Генерального Секретаріату й др.), попередити кровопролиття, згодився здати зброю на таких умовах: зброю прийме варта з 12 юнкерів, після чого учасникам Військово-Революційного Комітету гарантується недоторканість і вільний вихід із палацу. Таким чином, Військово-Революційний Комітет сподівався, здавши лише кілька сот рушниць, (бо склади зброї були не у палаці), веремінити базу, не припиняючи боротьби.

Але, неважаючи на умову, у палац налетіли величезні банди юнкерів та козаків, та розгромили все, що знайшли в йому, не пожаліли навіть „поміркованих“ партій. Розлютовані грабіжники замірялися втворити самосуд над членами Військово-Революційного Комітету. Нарешті

Грігор'єв, помічник комісара Південно-Західного фронту, присланий у Київ Керенським з дивізією чехо-словаків та ударними курінями, оголосив усіх захоплених у палаці більшовиків заарештованими, та ув'язнив їх при штабі Військової Округи, де вони провели під вічною погрозою самосуду три доби.

Тим часом, як салдати й робітники дізналися про розгромлення Ради Роб. Деп. й віроломне арештування своїх проводирів, вони відразу ж повстали й повели рішучу військову акцію проти війська Керенського. Навіть пасивні доти елементи були глибоко обурені вчинками „керенців“ і взялися за зброю. Українські військові частини, не дивлячися на заборону з боку Центральної Ради, приєдналися до повстанців. Робітники оголосили загальний страйк. Місто перетворилося в поле бою. Три дні не змовкала гарматна, скорострільна та рушнична стрілянина, на вулицях копалися окопи, йшли палкі бої.

Найбільше гарячі бойові акції концентрувалися на Печерську, навкруги Арсеналу (заводу зброї), робітники котрого хоробро витримали трьохднівну облогу, роблячи часами шалено-відважні вилазки. Віднині київський Арсенал був занесений на сторінки історії революції на Україні, як могутня цитадель революційних сил, символ міцї й солідарности пролетаріату України. При кінці третього дня перемога остаточно лишилася на боці більшовиків. Цілком розбите військо штабу Військової Округи піддалося. Юнкери були післані на Кавказький фронт, але, скориставшись відпуском, стали заповнювати контр-революційні банди генерала Каледіна на Дону. Козаки, здавши зброю, відправилися в Новочеркаськ. Жертв було: у більшовиків—18, в українських полках—1, в юнкерів та козаків—по-над 400 вбитих.

Такі-ж події відбувалися подекуди й на провінції; так у Вінниці, де на чолі повстання була Є. Бош, вони були дуже кровопролитні й супроводилися численними жертвами. Один час залога, яка боролася за Радянську Владу *), була навіть вибита юнкерами з міста, і лише коли підоспів з Жмерінки 2-ий Гвардейський Корпус, становище було врятовано, а юнкери втікли. По багатьох містах влада цілковито перейшла до Рад Р. і С. Деп.

Не то було в Києві.

Там відразу-ж витворилося „двоевладдя“, й обом органам, які претендували на владу, прийшлося заключити тимчасову згоду, по якій Центральна Рада лічилася краєвою владою, а Київська Рад. Р. і С. Деп.—місцевою. Але згоду було зламано знову зрадою Центральної Ради. Вже перший наказ Радянського Штабу про виборну старшину в війську,

*) Складалася та залога з 15-го Запасного Пішого полку та Авіаційно-ескадри, відрізаних оден від другого значно більш численним ворогом.

був відкритий Військовим Генеральним Секретарством (на чолі якого стояв С. Петлюра): демократизація армії була не в інтересах буржуазної влади.

Силами більшовиків було розбито ворога самовизначення — уряд Керенського, — руки у Центральній Раді були розв'язані, й вона могла показати, не соромлячися, своє дійсне обличчя. *Буржуазно-національна революція на Україні закінчилася, й дальший, пролетарський характер розвою революції був не в інтересах націоналістичної великої й дрібної буржуазії. З тої пори Центральна Рада становиться, безумовно, організацією контр-революційною.*

Бажаючи, однак, сховати від мас свою контр-революційність, Центральна Рада видає 17-го листопаду 1917 р. новий 3-й Універсал, котрим Україна проголошується „Українською Народною Республікою“, яка знаходиться в федеративному зв'язкові з Росією, призначається день скликання Всеукраїнських Установчих Зборів, дається низка „реформ“ населенню. Але уважний громадянин, що свідомо відносився до річей, міг би відразу по заслугі оцінити „реформи“ 3-го Універсалу, бувшого кепською карікатурою на маніфест Ради Народних Комісарів. Так, в Універсалі селянам обіцяли землю, та лише після Установчих Зборів; над промисловістю призначалася контролі, але не робітнича, лише державна й т. п.

Прихильники Радянської Влади енергійно взяли за боротьбу з Центральною Радою, за розкривання її дійсного обличчя. Крім органу Київського Комітету більшовиків „Голос Соціалдемократа“, стала виходити щоденна Радянська газета — „Пролетарская Мысль“. Весь час велися гарячі словесні й газетні суперечки, робилися спроби до втворення нових й зміцнення існуючих органів Радянської Влади.

Але втомленим і ослабленим боротьбою проти „керенщини“ Радянським елементам занадто трудно було конкурувати з уже налагодженим апаратом буржуазної влади. Тимчасом Центральна Рада закріплювала позиції не соромлячися в засобах. Нею були обеззброєні ніччю в кінці листопаду в Києві більшовицькі військові частини на тій підставі, що вони ніби-то мали повстати; було зроблено спробу посіяти розквіт між робітниками шляхом відокремлення від Червоної Гвардії національного „Вільного Козацтва“ (через невдачі цієї спроби, відділи Вільного Козацтва почали комплектуватися з охочекомонних недолюдків та недо-рослих дітей-учнів, яких „псувала“ Центральна Рада).*)

Завдяки тому всьому, всі надії Радянських елементів склалися на Перший Всеукраїнський З'їзд Рад Роб., Салд. та Селянських Депутатів, що мав бути в грудні 1917 р.

*) Комплектуванням того „вільного козацтва“, з доручення Центр. Ради, займався ген. Павло Скоропадський.

Х. У л ь т і м а т у м т а
З'їзд Рад України.

Новий Російський Уряд—Рада Народніх Комісарів відносився довгий час дуже терпеливо до Центральної Ради та її політики. Про національні гноблення, звичайно, більше вже й розмови бути не могло. Радянська Влада Росії всіляко співдіяла самовизначенню пригноблених націй. Всі більше-менше слухні домагання українського національного центру виконувалися. Для ілюстрації можна навести таку виписку із „Пролетарської Мислі“ (№ 19).

„Забажали повернення національних святинь, реліквій українцям,— моментально їх повернули *). Забажали українські салдати з Великої Росії вернутися на Україну,—ми дозволили, й навіть забезпечили повним озброєнням. Бажали формувати українські частини й з північних фронтів перевозити на південь,—згодилися. Центральна Рада оголосила Україну федеративною республікою й хоче поширити свою владу на такі й такі губернії та повіти,—Петроград дає свою принципову згоду, правда, з малим застереженням: що остаточне вирішення цього питання залежить від населення України, для чого потрібно перевести референдум.

„Генеральний Секретаріат хоче мати свого представника у ставці,—будь ласка. Центральна Рада хоче мати своїх представників серед делегатів, які ведуть мирові переговори,—йї кажуть: пришліть своїх представників“.

Не вважаючи на все те, Центральна Рада шукала причин для розриву з Радою Народніх Комісарів, з Росією, бо знала, що дальший розвиток пролетарської революції несе загибель дрібнобуржуазній владі. Вона лише не розуміла, що штучними засобами вже не стримати могутнього розмаху революції.

Контр-революційність Центральної Ради виявлялася чимраз яскравіш. І чимраз більш її політика направлялася проти Радянської Влади Росії. В той час, як армія була ще одне ціле, Військове Генеральне Секретарство та його підручний, старшина Київської Військової Округи полковник Павленко, відмовилися виконувати накази Верховного Головнокомандуючого Н. В. Криленка; російські полки на Україні насильно обеззброювалися й виселялися у Великоросію, при чому зброю забирав собі Генеральний Секретаріат; а в той самий час контр-революційні банди донських козаків, що спішили на підмогу до ген. Каледіна, який зробив повстання проти Радянської Росії—перепускалися без перешкод через територію України зі зброєю в руках.

*) Тут маються на увазі українські національні реліквії як-то: прапори й т. п., що знаходилися в російських музеях.

Нарешті, було встановлено факт таємної участі Центральної Ради в повстанню генер. Каледіна.

Терпінню Ради Народних Комісарів настав кінець. Вона післала Центральній Раді ультіматум, яким приписувалося припинити обеззброєння російських частин і затримувати банди озброєних козаків-каледінців; на випадок відмови, ультіматум загрожував початком військової акції проти буржуазної України.

Але війна між Україною та Росією не почалася. Її не допустив Радянський Уряд України, який виник невдовзі по-тім.

У важкій атмосфері, втвореній ультіматумом, зібрався краєвий З'їзд Рад. Перед його початком відбувся З'їзд представників більшовицьких організацій з цілої України, хоч фактично його треба визнати краєвою конференцією. Ця конференція визнала за необхідне негайне втворення центрального органу Радянської Влади на Україні, а також обрала керуючий партійний орган—Головний Комітет Соціалдемократії України, в який увійшли: Є. Бош, В. Ауссем, В. Шахрай, Александрів, О. Горвіц, В. Люксембург, Г. Лапчинський, В. Затонський та автор цих рядків. Але новому партійному органу не прийшлося розвинути чисто-партійної діяльності, бо всі його члени були зайняті Радянським державним будівництвом.

Нарешті, було призначено день відкриття Першого Всеукраїнського З'їзду Рад Робітничих, Салдатських та Селянських Депутатів—3-го грудня. Але Центральна Рада вжила всіх заходів, щоб той З'їзд зірвати. Не лічучися з ніякими нормами представництва, вона, при допомозі Ц. К. Селянської Спільки („Селоспілька“), скликала величезну юрбу куркулів та зажадала, щоб їх визнали делегатами З'їзду. Спроби прийти до згоди ні до чого не привели, й представникам Рад Р. і С. Деп. нічого більше не лишалось, як покинути залю міського театру, що вони й зробили всі, за виключенням 5—6 прихильників Центральної Ради. А та зграя куркулів та гайдамаків, яка залишилася на залі, оголосила себе „2-м Селянським З'їздом“.

Перший Всеукраїнський З'їзд Рад відкрився в іншому помешканні, причім, окрім більшовиків, в йому брали участь, правда, в невеликій кількості, ліві соц.-рев., укр. соц.-дем. ліві й навіть один меншовик-інтернаціоналіст.

У Києві, під боком Центральної Ради спокійно працювати було неможливо, і З'їзд переїхав у Харків, де об'єднався зі З'їздом Рад Донецького та Криворіжського водозбору (що тоді там відбувався) і прийняв назву „Перший Всеукраїнський З'їзд Робітничих, Салдатських і частини Селянських Депутатів, (бо селян на йому було не досить багато).“

У Харькові влада вже була в руках Ради Р. і С. Деп. і знаходилося кілька тисяч червоногвардійців. Рівночасно зі З'їздом у Харків прибув тодішній Народний Комісар по боротьбі з контр-революцією В. Овсієнко-Антонів, який приїхав з відділами Червоної Гвардії з Росії, щоби ліквідувати бунт ген. Каледіна на Дні. Це мало велике значіння, бо покінчивши з каледінщиною, Антонів кермував військовою акцією проти Центр. Ради.

Першим актом З'їзду Рад Деп. було видання Маніфесту до робітників та селян України, в якому сповіщалося про втворення Радянської Влади на Україні, й заявлялося, що війни між Великоросією та Україною не буде, бо українські працюючі маси цілком солідарні зі своїми російськими братами та їх Робітничо-Селянським Урядом. Потім було післано привітання Раднаркомові, який відповів тим самим і обіцяв повну допомогу й співдіяння молодшій сестрі—Радянській Владі України.

Перед закінченням З'їзд Рад обрав Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Робітничих, Солдатських та Селянських Депутатів, який, в свою чергу, виділив з себе Народний Секретаріат.

ХІ. Праця Української Радянської Влади.

В Народний Секретаріат входили такі Народні Секретарі: Євгенія Бош—Внутрішніх справ; Військових справ—В. Шахрай, потім Ю. М. Коцюбинський, за ним Е. Неронович і, нарешті—А. Бубнов; Судових справ—В. Люксембург (пізніше Лапчинський); Харчових—Е. Лугановський; Фінансів—В. Ауссем; Праці, Торговлі та Промисловости—Артюм (Сергійв) а потім М. Скрипник, який, зрештою, став Головою Уряду; Освіти—В. Затонський; Пошт та Телеграфу—Я. Мартянов; втворить Секретарство Земельних справ було припоручено лівому с.-р. Є. Терлецькому, в справах Міжнаціональних була Колегія з Народного Секретаря С. Бакінського (потім—Нар. Секр. Шляхів) та членів колегії М. Піонтковського (ростріляного в січні 1918 р. в Умані) та автора цих рядків (заступавшого Нар. Секр.); Головним Писарем Народного Секретаріату був Нар. Секр. Г. (Ю) Лапчинський.

Знову, як по жовтневих днях, втворилося на Україні „двоєвладдя“, але сфери поширення влади були нерівні: у буржуазної Київської Центральної Ради була майже вся Україна, в той час, як у Радянського органу влади—Харківської Більшовицької Ради (як прозвали в масах Центр. Вик. Ком. Рад), був лише Донецький та Криворожський водозбори, невелика, хоч і найбільше промислова частина України.

Але в той час, як у Центральній Раді та на її території йшов повний розпад, новонароджена Радянська Влада прийнялася за гарячу творчу працю, скермовану, головним чином, до покращення умов життя й праці робітничого та селянського населення у своїй території. Всі декрети та постанови Ради Народних Комісарів Російської Республіки, які мали загальнодержавне значіння, були визнані обов'язковими й для України; крім того було випущено цілу низку декретів та законоположень спеціально для України.

Між иншим було вжито багато заходів до можливого поліпшення харчової кризи й до відбудови зруйнованої подіями промисловости.

Тому, що представництво селян було неповним, скликали в Харкові Конференцію Селян, на котру з'їхалося багато депутатів навіть з місцевостей, зайятих Центральною Радою. Конференція поповнила своїми представниками Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет. Відділ Зв'язків встановив тісний зв'язок з прихильниками Радянської Влади в усіх зайятих Центральною Радою місцях, післав туди багато агітаторів і сотні тисяч примірників літератури. В Петроград було післано, яко спеціального представника, В. П. Затонського, якого Рада Народних Комісарів призначила Народнім Комісаром для Українських Справ.

Як почалися перші розмови про мир між Росією та Австро-Німецькою коаліцією в Берестю-Литовському Народній Секретаріат України, за дозволом Ради Народних Комісарів, післав туди своїх представників — В. Шахрая, В. Затонського і В. Відмеда (Медведева). На переговори приїхали також представники Центральної Ради й Генерального Секретаріату, але делегати Радянської України доказали, що Центральна Рада й Генеральний Секретаріат є представниками Української буржуазії, але ніяк не працюючих мас України.

Крім того, ще в одній галузі Радянською Владою України велася діяльна праця — в військовій. При Народному Секретаріаті вдалося втворити апарат організації й постачання революційного війська, пристосований до умови партізанської війни. Потім приступили до організування самої армії: українські полки, колись утворені Центральною Радою, розформовувалися, з них виділялися певні часті, які приймали назву Червоного Козацтва.

Такі відділи виникали усюди в місцевостях, які займалися Радянською Владою *). Крім того втворювалися охочекомонні відділи Червоної Гвардії із робітників. Найлуччими з тих відділів були: Перший Курінь Червоного Козацтва, Російсько-Сербський (під орудою Нехамкіна і Гріневича), відділ Чудновського, відділ Каска, відділи Біленковича, Умансь-

*) Першим з них був курінь Черв. Козацтва, втворений в Харкові під командою В. Примакова після обеззброєння 2-го Укр. полку 27 грудня 1917 р.

кий відділ Черв. Коз., 2-ий Лівосерівський, відділи Кіквідзе, Сабліна, Сіверса 1-го, Єгорова та Ауссема.

Але та армія ніколи не була великою, бо регулярні салдати, стомлені війною й заражені загальним розкладом всієї старої російської армії, прагнули спочинку й здебільша не йшли в революційні відділи; заможне селянство лишалося до всього байдужим (та й взагалі селянство тоді грало ще дуже пасівну роль), а значна частина свідомих і здібних до війни робітників із промислового центру—Донецького водозбору,—вже була мобілізована для боротьби проти козачих банд ген. Каледіна.

Тим часом, в Центральній Раді був повний розвал. Маси чимраз більше відверталися від неї, військо чимраз більше розкладалося. Проголошення Румунського й Південно-Західного фронтів — „українськими“ — викликало нові непорозуміння в війську. Селяне не бажали чекати Установчих Зборів і домогалися негайного передання їм землі.

Все те підривало владу Центральної Ради, і щоб утримати хиткий ґрунт під ногами, вона робилася що-раз більше реакційною й вживала жорстоких репресій проти всіх „непокірних“. Київ став осередком все-російської контр-революції; туди, як і на Дін, з'їзжалися всі вороги Радянської Влади. В Києві проектувалося відновлення розігнаної Раднаркомом всеросійської „учреділки“ (Устан. Зборів); там зібралися члени 4-ої Думи — кадети й чорносотенці; там же-ж збиралися втворити новий реакційний уряд для всієї Росії (в протилежність Раднаркомові), для чого Центральна Рада зносилася з донськими, кубанськими, терськими й бесарабськими контр-революціонерами.

Робітничі організації розгонялися Центральною Радою, робітники обеззброювалися, їх провідників переслідували, арештовували, часами й розстрілювали. Так арештовували й збиралися розстріляти відомого парт. журналіста Г. Чудновського, а Леоніда П'ятакова таємно замучили й втопили в Дніпрі; в провінції розправа над більшовиками стала звичайним з'явищем. Всіх прихильників Радянської влади Генеральний Секретаріат оголосив „поза законом, як лазутчиків та шпигунів“*).

В кінці грудня, післані Центр. Радою гайдамаки розігнали в Полтаві Раду Роб. Салд. та Сел. Депутатів; в Харків прибувало чимраз більше політичних втікачів та делегацій від робітників та бідних селян, які почувши про втворення „Харківської Більшовицької Ради“, прохали в неї захисту від гноблень з боку Центральної Ради та її наймитів.

Все те примусило Центральний Виконавчий Комітет Рад і Народний Секретаріат видати відозву до робітників та селян України, в якій їх закликавано зі зброєю в руках боротися проти Центральної Ради та

*) Наказ Ген. Секр. Внутрішніх справ В. Винниченка.

Генерального Секретаріату. Це було в перших днях січня 1918 року й фактично являлося оголошенням і початком війни між пролетарською й буржуазною владою України, війни, яка набірала часами такої гостроклясової вдачі.

ХІІ. Війна й повстання в Києві.

Момент для початку війни з Центральною Радою було вибрано вдало, бо як раз в той час бунт ген. Каледіна було вже подавлено, донське козацьке військо почасти розбито, а почасти прилучилося до Радянської Влади; таким чином відділи Антонова-Овсієнко могли також брати участь в тій війні.

І ця війна була вся тріумфальним походом Радянської Влади по Україні. Червоні відділи без великих затруднень і втрат розбивали й проганяли величезні юрби гайдамаків Центральної Ради.

Військові акції почалися з облоги Полтави. Дві сотні червоних козаків 1-го куріня на панцирних потягах під приводом Муравйова й Примакова вибили з міста велику гайдамацьку залогу протягом одної години. Гайдамаки розбіглися майже без опору. Значний опір вчинили юнкери, що засіли в помешканню Ради Деп., але й вони були розбиті. Полтава була остаточно занята Радянським Військом 6-го січня 1918 року.

В Полтаві, Кремінчузі, Катеринославі*) були зараз же зорганізовані відділи Червоного Козацтва, які приєдналися до Української Радянської Армії. Тоді-ж приєдналася ціла низка відділів Червоної Гвардії, що увільнилися з Донського фронту. Втворилася армія в кілька тисяч людей, яка направилася до Києва під командою Муравйова, як головнокомандуючого південним фронтом і тов. Ю. М. Коцюбинського, як Верховного Головнокомандуючого Війська Української Радянської Республіки.

Радянська Армія потроху зближалася до Києва, незмінно розбиваючи зустрічні банди Центральної Ради. Бої були на важливіших пунктах та вузлових станціях. Так, опір було зроблено під Ромоданом, Ромнами, Гребінкою, Бахмачом, Крутами (де було розбито курінь із галицьких студентів). Й усюди його було зломано без великих зусиль, не вважаючи на те, що гайдамаків та вільних козаків було непомірно більше, ніж червоногвардійців та червоних козаків.

Тим часом, розвал в Центральній Раді та її війську робився чимраз більше грізним для неї. То тут то там на місцях вибухали окремі повстання проти її агентів, і влада, при допомозі місцевих сил, переходила

*) В Катеринославі ще 27 грудня 1917 р. почався бій озброєних робітників з гайдамаками, які, прикінці, засіли в будинку пошти, звідки їх остаточно вибито й обезброєно вже 29 грудня.

до рук місцевих Рад Р. і С. Д. Часописи рибіли звітками про такі факти. Між Бахмачом та Чосноківкою йшли бої при участі місцевих сил; Браїлів під Вінницею, а потім і Вінниця були заняті такими-ж силами; Маріупіль було захоплено мітингом салдаг; теж у Миколаїві, Херсоні, Єлисаветі й т. д., й т. д. — трудно перерахувати всі подібні факти.

Невдоволення анархією в краю було всюди. Під час осьмої сесії Центральної Ради стався розкід між укр. с.-р. та укр. с.-д. із-за земельного законопроекту. Укр. с.-д. зовсім втратили значіння й силу; частина укр. с.-р. запропонувала (негласно) більшовикам втворити уряд на паритетних підставах із тим, щоби влада належала все-ж не до Рад Роб. Деп., а до перебраної Центр. Ради, яка складалася би виключно із представників обох партій. Для того навіть було вислано свого роду „посольство“ з есером Прошьяном на чолі, але більшовики з обуреннями відкинули цю спробу викликати їх на компроміс.

Від українських есерів відкололася група, яка повела агітаційну працю серед військових частин, сподіваючися захопити владу в свої руки; але комендант Києва Ковенко арештував десять ватажків тих есерів (не вважаючи на те, що вони були членами Центральної Ради), в тому числі Михайличенка Гн., Полоза М., Приходька А., Зарудного О., Шумського та ин.

В такій обстановці Центральна Рада випустила 4-й Універсал (11 січня 1918 р.), де оголошувала Україну незалежною, самостійною республікою. Між уесдеками та уесерами вийшли непорозуміння, які закінчилися тим, що праве крило уесерів захопило весь уряд, оголосивши Раду Народних Міністрів.

„Народні“ лаштунки вже не могли, звичайно, нікого обдурити. Хуртовина виїхала в повітрі.

Нарешті в Києві вибухло повстання, рівного якому українська столиця ще не знала. Трудно й тепер вияснити повний образ того повстання, але по оповіданням очевидців та учасників, він був, приблизно, такий.

Вже з 15-го січня стали ширитися чутки про те, що готується повстання робітників та салдат проти Центральної Ради, й тоді ж почалися самі приготування до його. В арсеналі — цій незмінній цитаделі робітничій — укріпилася невелика група, чоловік з 200 озброєних робітників та салдат українського полку ім. Сагайдачного, — прихильників Радянської Влади. Звістка, що в полку Сагайдачного, стався розкід, з'явилася знаком до розколу в де-яких других українських полках, і на другий день, 17-го січня більше-менше значна кількість українських салдат приєдналася до більшовиків. Тоді-ж спинилися заводи, почався загальний страйк, місто лишилося без води, хліба, світла й трамваю.

Повстанці—більшовики укріпилися в кількох пунктах: в арсеналі (Печерськ), в головних залізничних майстернях, в майстернях політехнічного інституту (Шулявка). Керували повстанням О. Горвіц (ростріляний при подавленні повстання), І Крейзберг, З. Нехамкін, Довнар-Запольський, Стогний, Міщенко.

Центральна Рада вислала проти повстанців наспіх зорганізована сили буржуазії—офіцерські полки, січових стрільців (з військовополонених-Галичан), білогвардейські „куріні смерті“, гайдамацькі частини,—і на вулицях міста зав'язалися жахливі кроваві бої.

Арсенал було окружено сердюцьким гарматним дивізіоном, почався гурганний обстріл Печерського опорного пункту. Відділ повстанців, який був у головних залізничних майстернях, в героїчному бою відбив у полка Богданівців зброю, 8 скорострілів, 3 вагони з набоями, витримав атаку з боку полків ім. Богуна й Грушевського. Ввечері серед війська Центральної Ради з'явилися бекінці (кавказці) і, як кажуть, Галичане, які розбили повстанців, що були в Політехнічному інституті; таким чином оден з опорних пунктів, а разом з тим і цілу частину міста Шулявку—було втрачено.

Але на другий день, 18-го січня становище повстанців поліпшилося. Вони захопили пошту, телеграф, Старокиївський участок та Єврейський базар—велику частину міста,—і з'явилася упевненість, що повстання закінчиться перемогою більшовиків.

Та арсенал було відрізано від усіх, і робітники, які в йому відбивали з великими втратами напад величезної орди гайдамаків,—не знали нічого про загальне становище. Зв'язку зі штабом повстанців арсенальці не мали.

19-го з головних залізничних майстерень вийшов відбитий від гайдамаків панцирний потяг для злучення з арсенальцями. Але пробитися через ворожі лави не вдалося.

А тут як раз у Київ повернувся розбитий Мурайовим під Крутами Петлюра з решткою Галичан, який взявся за подавлення повстання.

О другій годині дня 19-го січня 1918 р. арсенал упав.

Через два дні були розбиті й робітники, які були в гол. залізничних майстернях, бо їх обстрілювали з даху шпиталю, а вони не відважувалися обстрілювати шпиталь, переповнений пораненими.

Повстання було подавлено 21-го січня.

Не було краю знущанням гайдамаків над переможеним супротивником. Полонених катували, де яким виколювали очі, годували оселедцем і не давали пити.

Розстріли прибрали жахливих розмірів. Рострілювали „пачками“—по кілька десятків, а іноді й по кілька сот людей. Поводом до рострілу була часто-густо робітничя блюза й мозолисті руки.

Між іншими, тоді було розстріляно відомих працівників О. Горвіца, Селюка, Єфімова.

Тут більше ніж де інде, виявився класовий характер цієї боротьби: буржуазія люто мстилася на повставшій робітничій й помста її була безощадною. Бо не має місця жалості й пощади там, де стикаються інтереси двох протилежних класів...

І от, під час того кривавого розгулу й святкування переможців, загреміли над містом громові стріли й почали розриватися важкі гарматні набої. Паніка піднялася надзвичайна. Центральна Рада, Рада Народніх Міністрів та їх військо в переляку втікали з Києва, майже не ставлючи опору.

Три дні тягнувся обстріл міста Червоними відділами з важкої артилерії з боку ст. Дарниці; всього було випущено біля 4.000 набоїв.

Нарешті 26-го січня (2 лютого) вночі Радянська Влада переможницею вступила у Київ.

Полонені повстанці в кількості біля 3.000, перебивши й розігнавши свою сторожу, прилучилися до війська Муравйова й Коцюбинського, й разом з ними розправлялися з рештками гайдамаків та контр революційного офіцерства. Багато потім оповідали про надмірну й зайву жорстокість більшовиків при розправі з буржуазними агентами; але на всі обвинувачення робітники й червоногвардійці відповідали: адже-ж нас не щадили.

Зрештою, хто знає може, як би частійше на Україні робилися-б такі-ж криваві бані для буржуазної контр-революції, шлях пролетарської революції був би там значно легшим...

XIII. Від перемоги Радянської Влади до навали Німців.

Нарешті, після упертої боротьби, Радянська Влада запанувала на Україні. Мільйони працівників могли вільно зітхнути й святкувати свою перемогу над гнобителями.

Але святкувати було ніколи. Транспорт був зруйнований зовсім. Багато мостів і шляхів висаджено в повітря. Запаси поживи знищені або розкрадені. Фабрики стояли через брак сировини, машин або робітників. Куркулі, а подекуди й взагалі селяне, відмовлялися давати містам хліб. В багатьох місцях на провінції ще хазяйнували зграї гайдамаків, які рабували й тероризували населення.

Крім того, нові труднощі принесла демобілізація старої російської армії, бо на долю України прийшлися Південно-Західний та Румунський фронти.

Тяжкі то були завдання, й не легко було справитися з ними молодій Радянській Владі, яка ще не окріпла, а вже стільки сил мусіла витратити на боротьбу проти Української контр-революції.

І в Києві почалася праця по боротьбі з анархією в краї, по з'єднанню всіх місцевих „республік“, переданню землі селянам, встановленню контролю над промисловістю.

Більша частина Червоної Гвардії пішла на чолі з Муравйовим на південь, в бік Одеси, Тирасполю, Бессарабії для боротьби проти зрадників—румун, які тоді раптом почали напад на Радянську Україну; найлучча з частин, Залізна дивізія, під приводом Кіквідзе воювала під Бердичевим з військом Центральної Ради, яке по Берест-Литовському шляхові відступало на Житомир; решта відділів розсіялася по провінції для остаточного знищення гайдамацьких банд, причім для кермування ціми операціями було призначено 5 емісарів по боротьбі з контр-революцією (А. Гриневича, В. Примакова й др.)

Таким чином столиця лишилася з дуже незначною залогою, яка до того вже почала потроху розкладатися тому, що партізанські відділи, взагалі, не можуть довго стояти на місці далеко від позицій, тим більш у великому місті.

Тим часом надійшли відомости, що Центральна Рада заключила сепаратний мир з Німеччиною (9 лютого 1918 р.) в Берестю-Литовському, звернулася до німецьких імперіялістів за допомогою, й з їх військом наступає на Радянську Україну. Спочатку ніхто не ймив цьому віри, такою жахливою здавалася та нова зрада своєму-ж народові й революції; але як делегацію Радянської України Німці вже не допустили на поновлені переговори, коли німецько-гайдамацькі банди в наступі, що почався 17 лютого, захопили Мінськ, Рівно й Луцьк—повірити прийшлося.

Рахувати на поміч Великоросії неможливо було, бо після героїчних але невдалих спроб відбити наступ кюльман-гофманських банд, Рада Народніх Комісарів Росії була примушеною підписати не читаючи ганебний Берестейський мир.

Але на Україні ще були рештки Радянського війська, й Народній Секретаріат вирішив боротися проти німецько-гайдамацьких насильників.

Було зроблено підготовлення до захисту підступів до Києва, на ст. Борожанка, під якою вже були Німці, пішли відділи під командою Г. І. Чудновського*) які поповнювались через мобілізацію Червоної Гвардії в Києві.

Сміливим напором вони відбили ворога до ст. Коростеня, але потім самі змушені були відступити перед новими силами Німців. Кілька боїв в околицях Києва та під ст. Дарницею, які закінчилися поразкою Черво-

*) Пізніше, в бою під Люботином, бачучи, що його відділ здається в полон, Г. І. Чудновський, тяжко поранений, застрілюється.

ної Гвардії, доказали, що із такими мізерними силами захищати Київ неможливо. Щоби створити серйозний опір ворогові, потрібно було закласти деє далі від фронту опорну базу для згуртування червоних сил; таку базу вирішено втворити в Полтаві.

27 лютого 1917 року Радянська Влада залишила Київ.

Трудно було й в Полтаві досягнути серйозних результатів, бо усюди при звітках про наближення Німців починалася паніка, а контр-революційні елементи, виповзаючи з підпілля, багато шкодили справі. Але все, що було можливе—було зроблено, проти ворога кинено червоні відділи в трьох напрямках.

Підйом тоді був, все таки, серед партійних робітників—більшовиків дуже великий. Деякі члени Радянського Уряду йшли на фронт простими червоногвардійцями (Ю. П'ятаков, В. Ауссем й ін.), у Бахмачі виходила фронтова газета „В ружьє“, в Ромодані (під ред. М. Заріцина)—„Вперед“. Кличем газет було: „Київ мусить бути відбитий нами“.

На Бахмач та Конотоп по зал. лінії Гомель—Сновськ, де просувався німецький 2-й Баварський корпус, було вислано відділи Червоного Козацтва (під орудою командуючого участком фронту в. Примакова), 1-й Київський Радянський полк (команда Лаймана і Довнар Запольського), відділи Уманський, Винницький (ком. Э. Едельштейна), Славянський (ком. Марапульця), Російсько-Сербський (ком. З. Нехамкіна й А. Гріневича) й др. Разом з ними проти Німців йшли чехо-словацькі часті, які були зацікавлені в тому, щоби пробитися у Великоросію, а звідти в Сибір. В Конотопі були відділи під кермуванням Шарова (який потім зрадив Радянській Владі, за що його розстріляно).

В першому бою під ст. Пліски Уманський відділ і 4-й Чехо-Словацький полк розбили часті Брауншвейгської дивізії й вибили її з села Пліски, але далі наступати було неможливо, бо Чехо-словаки покинули фронт. Крім того прийшлося кинути сили в бік ст. Чосноковки, звідки повели наступ Німці. Прийшла підмога в особі відважного Моск. відділу військовополонених під назв. „3-й Інтернаціонал“, але нічого вже зробити проти величезних німецьких сил не можна було. Розбиті після упертого бою, Червоні відділи почали відступ, не спиняючи опору до Ромен та Гадяча, де частину їх оточили Німці. Бахмачський фронт було загублено.

На підмогу оточеним під Гадячем поспішила дивізія Кіквідзе, який тоді наступав від Полтави через Ромодан до Києва. Спочатку йому вдалося посунути аж до ст. Гребінки, але потім і він під напором значно більших сил супротивника почав відступати через Ромодан на Полтаву.

В той час на півдні, в напрямкові до Черкас, просувалася 1-ша армія під командою Єгорова через Єлисавет й ст. Знаменку (яка стала

опорною базою південного фронту). Німецькі ландштурмісти, які там наступали, довго не могли взяти Знаменки. Під ст. Фундуклівкою йшли особливо гарячі бої, під час яких дуже визначився Єлисаветський відділ (під командою О. Поволоцького); там же діяли відомі відділи анархістки „Марусі“ Никифорової та матроса Полупанова. Але й Південну армію було розбито під Єлисаветом, який хоробро обороняв А. Біленькович. Упала й Знаменка. Єгорову з армією прийшлося відступати аж до Криму (через Генічеськ).

Тоді-ж надійшли звістки про заняття австро-німецькими частинами Одеси, Херсона й Миколаєва.

В таких обставинах зібрався Другий Всеукраїнський З'їзд Рад у Катеринославі.

XIV. 2-й З'їзд Рад і загибель Радянської Влади.

2-й Всеукраїнський З'їзд Рад де в чому ріжнився від 1-го. Перш за все — численністю делегатів: їх на 2-му З'їзді було коло 1.000, при чому селянство було досить повно представлене. Зато там була вже певна частина, хоч і невелика, ворогів Радянської Влади — чоловіка з 70 (головним чином з місцевостей, захоплених уже Центральною Радою). Треба ще зазначити, що у З'їзді приймали участь в дуже великій кількості (майже половина делегатів) ліві соціалісти-революціонери, серед них — лідери партії Камков, Карелін, Штейнберг та ін., які, дезертувавши з Росії після підписання Берестейського миру, приїхали на гастролі на Україну.

Серед більшовицьких делегатів були також відомі проводирі руху на Україні — Затонський, Скрипник, Антонів (Овсієнко) та Євген Неронович*) з групою бувших уеслеків (незалежних лівих), які приєдналися до Радянської Влади; з них виділялися Микола Врублевський (Сергій),**) Петро Слинко***), Степан Кокотко і Бугенко. Були на З'їзді також представники Донецько-Криворізької Республіки (яка незадовго перед тим втворилася з центром і Радою Народних Комісарів у Харькові), а також Донської та Кримської.

Головним питанням, яке обговорювалося на З'їзді — було відношення до ратифікації Берестейського миру. З'їзд визнав, що Росія була примушеною підписати цей ганебний мир; але Україна яка оголошується самостійною Радянською республікою, миру з кайзер-

*) Ростріляний гайдамаками в м. Шишаках біля Полтави в квітні 1918 р.

**) Ростріляний гетьманцями в Києві в 1918 р.

***) Ростріляний денікінцями в Харькові.

ською Німеччиною не заключає і всіма силами буде боротися проти гайдамацько-юнкерських банд. Звичайно, оголошення самостійности було лише тактичним кроком, вжитим для того, щоби мати розв'язані руки в боротьбі проти окупантів, бо лишаючися частиною Росії, Україна, після Берестейської умови, не мала би права збройно виступати проти німецького війська, а на випадок таких виступів, відповідальність падала би на Росію. Але рівночасно З'їзд виявив готовність до миру навіть на важких умовах, домагаючися одного: щоби Німці не йшли на Україну. В Центральний Виконавчий Комітет Рад України, обраний на зїзді, увійшло багато лівих есерів; головою обрано було В. Затонського. Закінчився З'їзд в кінці березня 1918 р.

Тим часом новий Головнокомандуючий Військом Радянської України Овсієнко-Антонів і Народний Секретар по Військовим Справам Є. Неронович вживали енергійних, але зайвив заходів до оборони території від німецько-гайдамацької навали.

Ще під час З'їзду надійшли відомости, що Полтава, після героїчної оборони, впала. Багато спричинився до того начальник оборони міста І. Г. Бокітько („батько“), який зрадив Радянську Владу й перейшов під час бою на бік гайдамаків та Німців. Радянські відділи, які залишилися в місті, виявилися під перехресним вогнем, але довго не піддавалися, а відступивши, знов повели наступ на південний вокзал, потім давали жорстокі бої під ст. ст. Абазовкою, Сагайдаком і др., і нарешті, розбиті, мусіли відступити остаточно. Дуже визначилися при обороні Полтави командіри відділів Олександр Каск*), Г. Чудновський та А. Біленкович.

Між іншим, після того Муравйов, який більше любив тріумфи, ніж небезпечну працю, побачивши, що становище серйозне й важке, подався до відставки...

А становище чимраз погіршувалося. Херсон, який шляхом внутрішнього повстання увільнився від Німців, знов був ними захоплений. Олександрівськ, що де-який час був опорою південної армії, мусів піддатися. Крим потроху займали Німці. Майже без бою розбиті й дезорганізовані червоні відділи залишили Катеринослав.

Радянська Влада України мусіла скористати з гостинности Донської Радянської Республіки та переїхати у Таганрог, де на неї зробили невдалу спробу нападу ліві есери, котрі бажали відбити у „більшовиків“ державну касу Радянської України (причём становище врятував відважний Уманський відділ, який не дав такої каси есеровським нальотчикам).

Тим часом Народний Комісар Військових справ Донецько-Криворізької Республіки Рухимович одчайнно обороняв підступи від Катерино-

*) Двічі важко поранений під Полтавою, а потім забитий при обороні Таганрогу.

слава до Харькова; гарячі бої були під станціями Синельниково й Дозова, які кілька разів переходили з рук до рук. Але й Харків після незначного опору впав, й Уряд Республіки Крив-Донбасу переїхав у Луганськ, де почав організовувати нову базу проти ворога; рівночасно голова того Уряду Артём (Сергій) пробував „діпломатичним“ шляхом спинити Німців, але з того, звичайно, нічого не вийшло.

У Таганрозі згуртувалося багато Червоногвардійських відділів, що відступили з України, й новий Народній Секретар Військових Справ України А. Бубнов*) вислав частину тих відділів під Луганськ, а більшість — на підмогу Донській Республіці, проти контр-революційних козаків, які знову поветали у Новочеркаську під проводом ген. Корнілова; ці відділи відразу-ж розбили корніловців, причому вбито самого ген. Корнілова в станиці Єлисаветинській.

Коли поразка Радянського війська на Україні зробилася очевидним фактом, Радянська Влада України приступила до ліквідації складного державного апарату.

Але ліквідувати революцію було рано, й це чудово розуміли найкращі з українських революціонерів. З Центрального Виконавчого Комітету виділили невеличкий Повстанчий Центр, який складався з чотирьох більшовиків (Ю. П'ятаков, В. Затонський, М. Скрипник, А. Бубнов), чотирьох лівих есерів (Метиславського, Е. Терлецького, Сіверо-Одоевського та Семушкина) та одного лівого уесдека (П. Слинко); ліві укр. есдеки тоді, фактично, були вже більшовиками, хоч не зв'язалися ще з ними організаційно; таким чином, більшовики мали в Повстанчому Центрі більшість.

Решту членів Ц. Вик. Ком. і провінціальних комітетів було розіслано по Україні, як нелегальних агітаторів. До робітничо-селянського населення України було випущено 2-й Маніфест, який закликав працюючі маси до повстання проти Центральної Ради та агентів німецького імперіялізму.

Перед тим у Таганрозі відбулася нарада комуністів—більшовиків з України, на якій висловлено побажання втворити К. П. (Більш.) Україна, та вирішено скликати на початок липня 1918 р. Всеукраїнський Партиїний З'їзд.

Наступив, в решті решт, момент, коли вся територія України була втрачена Радянською Владою, та коли орган її—„Вістник Української Народної Республіки“, був змушений заявити:

— Радянська Влада на Україні вмерла,—хай живе Радянська Влада на Україні!

І. Ю. Кулик.

*) Андрій Бубнов і Станіслав Коссіор прибули до Таганрогу в квітні 1918 р. з Москви, й з того часу брали активну участь у партійній та радянській праці на Україні.

Кукун Г.

Огляд революції

на Україні Гасини

перша половина 1917 р. - квітень 1918 р.

Харків

Всеукраїнське державне

видавництво

1921

80

Стор.: 40

Ціна

ЦІНА 30 КАРБ.

11-та Радянська друкарня Харків.